

O značaju
"demokratskog preobražaja države"
za klasnu borbu u visokorazvijenim kapitalističkim
zemljama zapadne Evrope

Frank Deppe

Revolucionarni sadržaj Marksove teorije proizlazi iz toga što su njene »teorijske postavke« opšti izrazi stvarnih odnosa postojeće klasne borbe, »jednog istorijskog kretanja koje se odigravalo pred nama«,¹ kao i iz toga »što u pozitivno shvatanje postojećeg uključuje istovremeno i shvatanje o njegovoj negaciji, njegovom nužnom nestajanju i što svaki nastali oblik posmatra u kretanju, dakle, i sa njegove prolazne strane.«² Oblik i funkcija građanske države tumače se s jedne strane kao nužno izdvajanje političkog vladajućeg aparata »pored i izvan građanskog društva«; na drugoj strani raskidanje skrivene protivurečnosti od demokratskog reprezentativnog oblika i osnovne funkcije građanske države (obezbeđivanje kapitalističke klasne vladavine) postaje središnja tačka klasne borbe. Vraćanje države u društvo koje predviđa »razbijanje birokratske mašinerije« kapitalističke države nije akt, odnosno proces političkog voluntarizma — ono se može izvršiti samo na osnovu prevazilaženja klasne vladavine. Tek tada jedna posebna politička represiona sila — država — postaje suvišna.³ Ovaj preokret nikako ne znači potpuno odustajanje od oblika izražavanja volje, političkog odlučivanja i kontrole, koji su već izgrađeni u građansko-demokratskoj republici. Odlučujući je, međutim, socijalno-ekonomski sadržaj koji određuje način funkcionisanja kao društvenu svrhu institucije »vladajućeg aparata«. »Karakter izbora ne zavisi od naziva, već od ekonomske osnove, ekonomskih odnosa birača; i čim funkcije prestanu da budu političke: 1. ne postoji funkcija vladanja, 2. raspodela opštih funkcija postaje stvar koja ne obezbeđuje vladavinu, 3. izbor nema ništa od današnjeg političkog karaktera.«⁴

¹ K. Marx / F. Engels: **Manifest**, MEW, 4, s. 475.

² K. Marx: **Das Kapital**, Erster Band, MEW, 23, s. 38.

³ Sa »odumiranjem države«, jednim dugim procesom u izgradnji komunističkog društva, izumire istovremeno i građanska nacionalna država. To ne isključuje mogućnost da socijalistička strategija u određe-

nim fazama nacionalnog kao i internacionalnog klasnog razmimolaženja postavi u središte odbranu nacionalnih interesa (npr. u odnosu na imperijalističku hegemoniju) ili socijalističke nacije (protiv imperijalističko-militarističke agresije). A. Kosing: **Nation in Geschichte und Gegenwart**, Berlin 1976.

⁴

K. Marx: **Konspekt za Bakunins »Staatlichkeit and Anarchie«**, MEW, 18, s. 635.

Metodski postupak koji je Marks zahtevao za kritiku političke ekonomije⁵ važi prema tome i za analizu države: analiza počinje svodenjem mnoštva pojavnih oblika političkog sistema građanskog društva na određene sadržaja građanske države koje je zajedničko svim različitim oblicima. Tek tada su dešifrovani konkretni pojavi oblici kao »sažimanje mnogih odredaba . . . dakle, jedinstvo raznolikosti«. I klasna borba sledi ovu logiku. Ona počinje propagandističkim razrešavanjem protivurečnosti između oblika i sadržaja građanske države, otkrivanjem njene osnovne klasne funkcije. Ovaj propagandistički zadatak služi za osvajanje državne vlasti putem radničke klase.

Za Marksa i Engelsa — kasnije i za Lenjina — razlika u obliku između građanske države i socijalističke prelazne države, diktature proletarijata, nikada nije bila odlučujući problem za procenjivanje konkretne strategije radničkog pokreta. Osamostaljivanje formalne strane pitanja države Lenjin je kasnije izdvojio kao bitno obeležje reformističkog shvatanja o državi. Razlikovanju »čiste demokratije« i »diktature« kod Kauckog on suprotstavlja razlikovanje građanske diktature (u vidu građanske demokratije republike) i proleterske diktature (u vidu proleterske masovne demokratije i vlasti Sovjeta).⁶ Lenjin je osudio one snage u radničkom pokretu koje su građansku demokratiju uzdigle do »vrednosti po sebi« a pri tom izgubile iz vida pitanje socijalističke transformacije društva putem klasne borbe i borbe za političku vlast. Hipostaziranje oblika »demokratije« koje je Lenjin kritikovao karakteriše istovremeno glavni motiv reformističkog shvatanja o državi koje je E. Bernstein formulisao na sledeći način: »Demokratija je sredstvo i istovremeno cilj, ona je sredstvo u borbi za socijalizam i oblik ostvarivanja socijalizma«.⁷

U razvoju građanskog društva ipak postoji jedan proces izmene oblika i funkcije države koji stoji u bliskoj vezi sa konstituisanjem autonomnog proleterskog klasnog pokreta. Tako je Otto Bauer u okviru građanske demokratije razlikovao kao dve razvojne faze liberalnu državu, koja počiva na izbornom cenzusu i demokratsku, koja počiva na opštem izbornom pravu. Prelaz od jednog na drugi oblik »svuda je bio rezultat klasne borbe proletarijata«. Demokratska republika pojavljuje se utoliko kao jedna istorijska faza u razvoju građanskog oblika države u kojemu se ona poklapa sa prvobitnim zahtevom građanskorevolucionarnog pokreta i u kojem se istovremeno očituje istorijsko prelazni karakter ovog društvenog oblika

5

Uporedi K. Marx: **Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie**, Berlin 1953, s. 21 ff.

6

Uporedi pr. K. Marx: **Kritik des Hegelschen Staatsrechts**, MEW, 1, s. 231 ff.

7

Uporedi K. Marx: **Grundrisse**, a. a. O., s. 21.

8

Poredi W. I. Lenin: **Die proletarische Revolution und der Renegat Kautsky**, zatim: **Ausgewählte Werke**, Band III, Berlin 1964,

s. 69—164; ebd. s. 164 ff.: **Thesen und Referat über bürgerliche Demokratie und Diktatur des Proletariats**.

9

E. Bernstein: **Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie**, Stuttgart 1899, s. 177.

10

O. Bauer: **Demokratie und Sozialismus**, in H. J. Snadkühler/R de la Vega (Hrsg): **Austromarxismus**, Frankfurt/M. Wien 1970, s. 98—119.

vladavine. Demokratska republika sa građanskim slobodama proletarijatu »pruža u ruke ne samo sva oružja koja su mu potrebna za njegovu konačnu pobjedu«;¹¹ njihovo korišćenje od strane radničkog pokreta deluje kao prepreka koja sa svoje strane utiče čak i na uslove vladavine građanske klase. Ali, za razliku od sprovođenja političke vlasti preko cenzusa buržoazija je prinudena da na političkoj platformi stvara saveze (npr. sa sitnoburžoaskim i seljačkim snagama), a pre svega da kroz ustupke radništvu i njegovim organizacijama, proširuje sopstvenu političko-ideološku masovnu bazu kako bi se na taj način kontinuirano suprotstavljala opasnosti da radnička klase korištenjem biračkog prava osvoji političku vlast. Ovom strategijom prilagođavanja i integracije jača mehanizam ideološkog prikrivanja. Država se pojavljuje sve više kao aparat i regulator svih društvenih interesa. Njena društveno-ekonomska osnovna funkcija povlači se unazad i pojavljuje se, svakako kao ravnopravni elemenat jednog skupa svih društvenih funkcija reprodukcije.

Prelazni karakter demokratske republike leži, dakle, u tome da ona primorava buržoaziju na kompromise u vladavini i na materijalnu strategiju prilagođavanja odnosa prema radničkom pokretu, a da radnički pokret mora da posmatra demokratsku republiku kao politički prelazni oblik u kojem je borba za političku vlast već povezana sa programom promene svojinskih odnosa uvođenjem direktne demokratije u organizaciju društvenog procesa reprodukcije. U ovoj unutrašnjoj protivrečnosti izazvanoj samostalnim stupanjem proletarijata »na pozornicu istorije« — video je Marks već u revoluciji 1848. godine »dijalektiku buržoasko-parlamentarnog oblika države«. »Parlamentarna republika... bila je prinudena da u svojoj borbi protiv revolucije represivnim merama ojača sredstva i centralizaciju vladajuće snage«.¹² Buržoazija odustaje od vlastitog parlamentarno-predstavničkog oblika vladavine, kako njegove institucije ne bi mogle da posluže za ostvarivanje interesa i zahteva socijalističkog radničkog pokreta. Kompromisi u vladavini i strategiji prilagođavanja funkcionalni su sve dotle dok služe integraciji radničkog pokreta i sigurnosti interesa u iskorišćavanju kapitala. Ali čim je ovaj integrativni konsenzus ugrađen, pripremljeno je tlo za otklanjanje upravo onih građanskih sloboda i institucija koje, upotrebljene od radničkog pokreta uvek iznova dovode u pitanje neograničeno i jedinstveno sprovođenje političke vladavine buržoazije. Nakon oktobarske revolucije evropski radnički pokret suočen je sa autoritarnom diktaturom revolucionarnih masovnih pokreta posle prvog svetskog rata i konačno, nakon delovanja svetske privredne krize od 1929. godine, sa fašističkim oblikom ovog preokreta, pri čemu se njegova funkcija sastojala u tome da se isključi ne samo revolucionarni već i reformistički radnički pokret, čiji su uslovi za postojanje i uspeh neposredno vezani sa strategijom integrativnog konsenzusa u okviru institucija građanskog parlamentarnog sistema.

Problematika promena forme građanske vlasti nije dovoljno obuhvaćena ispitivanjem veze između državnog oblika i klasnih borbi. Ona ne

11
F. Engels: **Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei**, MEW, 16, s. 76.

12
K. Marx: **Der 18. Brumaire**, MEW, 8, s. 197. i s. 154.

omogućuje objašnjenje one promene oblika i funkcije građanske vladavine koja nakon drugog svetskog rata u visoko razvijenim kapitalističkim državama prati jednu dugu fazu blagostanja i stabilnosti — pa i političkog sistema u obliku demokratske republike.

Duboka ekonomska i politička kriza kapitalističkog sistema u međuratnom periodu nije izazvala slom ovog sistema (iako je dovela do znatnog ograničavanja njegovog domena vladavine i uticaja) već stvaranje novih strategija prilagođavanja, koje se ogledaju u sposobnosti da se kanališu i institucionalizuju klasne suprotnosti. Tako se teorijska diskusija o državi u ovom periodu dalekosežno usredsređuje na društvene, integracione i upravljačke kapacitete države — ne samo u odnosu na ekonomski potencijal protivurečnosti, već posebno u odnosu na politički i ekonomski potencijal protivurečnosti, čiji negatorski pol predstavlja klasno svesni radnički pokret.

U okviru institucionalnog sistema građansko-parlamentarne vladavine još pre završetka drugog svetskog rata, došlo je do takvog preobražaja oblika koji omogućava raspoznavanje izmenjene funkcije države u odnosu na kapitalistički proces reprodukcije i u odnosu na masovne organizacije (partije i sindikati) organizovanih radničkih pokreta.¹³ Radi se o težnji za osamostaljivanjem izvršne vlasti (dakle pre svega vlade i državne birokratije) u odnosu na *legislativnu* (zakonodavnu vlast), za osamostaljivanjem koje se posebno otvoreno javilo u fašizmu, i to već znatno ranije, a nastavilo se i kasnije, nakon 1945. godine u uslovima jedne relativne stabilnosti parlamentarnog ustavnog sistema. Ova funkcionalna izmena, od nedavno uspešno prikriivena parolom »produbljivanje parlamentarizma«, nikako nije vezana samo za pomeranje političkih odnosa snaga klasa, već pretpostavlja strukturalne promene u odnosu na ekonomiju i politiku u sadašnjem kapitalizmu.¹⁴

Ova tendencija uočljiva je u tri procesa: sve veća centralizacija kompetencije odlučivanja na nivou državnog vladajućeg i upravljačkog aparata, sve veći obim državnog budžeta i njegovo značenje za raspodelu društvenog proizvoda, i konačno, porast značaja državnih službenika (koji danas u Saveznoj Republici Njemačkoj predstavljaju jednu četvrtinu svih zaposlenih).¹⁵

Ove promene održavaju krizni potencijal sistema, a time istovremeno

13

Tu spada — što ne može detaljno da se obradi — promena same strukture partije: masovne organizacije radničkog pokreta prisiljavaju građanske partije da stvore masovnu bazu, pošto klasična građanska partija najuglednijih ljudi ne predstavlja više prkladnu ravnotežu (politički i ideološki). U Nemačkoj ovaj proces započlnje još na prelazu u XX vek razvojem vanparlamentarnih organizacionih formi (Udruženje flote, Udruženje kolonija, Velikonemački savez, Seljačke organizacije itd.) koje treba da obezbede imperijalističkoj politici masovnu bazu.

14

Uporedi za to J. Hirsch **Wissenschaftlich-technischer Fortschritt und politisches System**, Frankfurt/M, 1970. s. 241/242.

15

IMSF: **Klassen- und Sozialstruktur der BRD. 1950—1970**, Teil II: Sozialistische Analyse, Frankfurt/M. 1973. s. 466.

i pokušaj da se on obuzda proširivanjem regulativnih funkcija države.¹⁶ Tako kapitalističko podružtvljavanje, koje uvek može da se razvija samo kao protivurečnost u odnosu na privatne odnose, u prisvajanju imovine, ne iziskuje samo promene formi kapitalističkog vlasništva već istovremeno iziskuje progresivnu delegaciju u funkcijama regulisanja i reprodukcije koje se odnose kako na iskorišćavanje kapitala tako i na reprodukciju radne snage u građanskoj državi. Konkretni oblici ove delegacije, određeni su na osnovu klasnih razmimoilaženja i odnosa snaga klasa. U njima se na površini pojavljuje protivurečnost između društvene primene proizvodnih snaga i privatnog prisvajanja. Radnička klasa je proizvod kapitalističkog načina proizvodnje, njegove težnje za podružtvljavanjem. Na osnovu njenih osnovnih programskih zahteva za korišćenje političke vlasti, za otklanjanje ove protivurečnosti, za ostvarivanje društvenog prisvajanja, ona predstavlja istovremeno objektivnu i istorijsku mogućnost za nastavak podružtvljavanja u jednoj novoj, slobodnoj, besklasnoj asocijaciji.

Prinuda za podružtvljavanje utiče utoliko na delatnost države, što ona ne može više da fungira samo na osnovu garantovanja pravnih normi procesa reprodukcije, dakle kao vanekonomske odnose vlasti. Ona mora da unese mnogo više materijalnog sadržaja u društveni proces proizvodnje. Da ona pri tom mora da ograniči privatno pravne institucije »da bi osigurala privatni oblik iskorišćavanja kapitala i lojalnost masa u odnosu na ovaj oblik«,¹⁷ nedovoljno je kao odredba ove funkcionalne promene. Pošto današnja građanska država, mora da vodi računa o prinudi za stalnom političkom reorganizacijom uslova proizvodnje, stvara na političkom nivou one protivurečnosti koje uspešno karakterišu građansku državu. Građanska država nikada nije bila samo aparat vlasti za održavanje klasnih suprotnosti. Njena namena da garantuje sigurnost kapitalističke društvene formacije kao celine uključuje potrebu da pored čiste funkcije vladavine (posebno ostvarene putem vojske i policije) očuva regulativne i integrativne funkcije koje treba da obezbede ne samo ideološku koheziju društva već i njegovu reprodukciju.

Protivurečnosti između društvene primene proizvodnih snaga i privatnog prisvajanja dolaze do izražaja na političkoj platformi upravo u tome što građanska država može dejstvovati kao organ klasne vladavine samo ako istovremeno deluje kao »društveni organ«, ako shvata zadatke koji ne služe samo reprodukciji radne snage (zakoni za ograničavanje radnog vremena, socijalna politika, između ostalog) nego koji vode računa o svim materijalnim zahtevima reprodukcije koje stvara proces kapitalističkog podružtvljavanja, ali koje ne može da savlada na nivou konkurencije i razmene najamnog rada i kapitala u smislu jedne neometane akumulacije.

Skraćivanje Habermasove odredbe sastoji se u tome, da ona uspostavljanje jedne komplementarne funkcionalnosti iskorišćavanja kapitala i lojaliteta masa putem države, obrađuje kao integracioni problem. Odredba ovog odnosa koja polazi od kriznog karaktera i »istorijske tendencije« kapi-

16
Opširnije o ovome videti u prilogu W. Riepertu u istom delu.

17
J. Habermas: **Technik und Wissenschaft als »Ideologie«** In ders.: *Technik und Wissenschaft als »Ideologie«*, Frankfurt/M 1968, s. 76 f.

talističkog načina proizvodnje, mora da postavi u središte analize unutrašnju protivurečnu vezu između represivne i integracione funkcije savremene građanske države. Već bi empirijsko iskustvo trebalo da sačuva od iluzije da je osnovni zadatak građanske države da veže lojalitet masa putem uticaja radničkog pokreta koji je orijentisan reformistički, odnosno integraciono, kako bi na taj način obezbedila prisvajanje kapitala. Građanska država danas daleko više nego ranije razvija i centralizuje ove instrumente monopola vlasti (vojska, policija, sudstvo). Istina je da se izgradnja posebno militarističkog potencijala vlasti opravdava internacionalnom konkurencijom kapitalizma i socijalizma; ipak potencijal vlasti koji obezbeđuje vladavinu u poređenju sa kapitalizmom 19. veka dobija gigantske razmere i sam odlučujuće utiče — preko politike naoružanja — na ekonomske uslove reprodukcije. Specifičnost delatnosti države u sadašnjem kapitalizmu mora se sagledati u tome što ona na jednoj strani garantuje prisvajanje kapitala i stvaranje aparata političko-militarističke vlasti, a na drugoj, neprekidno vodi brigu o pritisku radničkog pokreta, o tome kako on istupa u traženju poboljšanja reprodukcionijskih uslova radne snage i proširenja demokratskih prava za zajedničko odlučivanje i kontrolu, kako na nivou državnih institucija, tako i na nivou procesa proizvodnje. Pri tome se nikako ne radi o »vraćanju« građanske države u građansko društvo«, o »odumiranju države« unutar kapitalističkog društva, pri kojem na mesto stare, s obzirom na shvatanje sveta obeležene »demokratije«, rastrzane sukobima interesa, stupa racionalno i materijalno usmerena »tehnička država«. ¹⁸ Mnogo više indicira primat ekonomskom obezbeđenju sistema kojem je funkcionalno podređena politika obezbeđenja i poboljšanja uslova reprodukcije radne snage kao i primat političko-militarističkom obezbeđenju vladavine, što predstavlja osnovnu sadržajnu karakteristiku delatnosti države; istovremeno indiciraju nesposobnost države da spreči ekonomske krize, da delovanjem države stavi van snage osnovne protivurečnosti kapitalističkih odnosa proizvodnje. Nasuprot tome, državne funkcije se stvaraju i određuju na osnovu protivurečnosti tih odnosa.

To su transformisane protivurečnosti kapitalističkog procesa podružljavanja koje na nivou delatnosti države utiču trenutno na stratešku diskusiju radničkog pokreta. Budući da obezbeđenje stabilnosti sistema nameće potrebu za državnom strategijom prilagođavanja i integracije u odnosu na radničku klasu i radnički pokret, menjaju se istovremeno sadržaj i oblici klasnog rascepa. Pretpostavku za uspeh ovih integracionih strategija predstavlja čvrsto pridržavanje za političke institucije građansko-parlamentarnog sistema koji još može da dejstvuje kao oblik artikulacije i kanalsanja interesa radnika; dalje, uspeh takve strategije iziskuje ipak i spremnost i objektivnu mogućnost da se delimično upusti u materijalne zahteve za poboljšanje uslova reprodukcije radne snage. Ali u političkom domenu sukobljavaju se zahtevi radničkog pokreta sa principijelnim granicama građanske države. Svesno vođena klasna borba jasno ispoljava osnovnu protivurečnost između obezbeđenja vladavine i strategije integracije, ne u

18

H. Schlesky: *Der Mensch in der wissenschaftlichen Zivilisation*, Köln und Opladen 1961. s. 20—23.

apstraktnoj negaciji građanske države, već u konkretnoj konfrontaciji između neposrednih potreba i interesa radnika i mogućnosti delovanja države.

U svim visoko razvijenim kapitalističkim državama radnički pokret zastupa danas zahteve koji sadrže proširenje i kvalitativnu izmenu delovanja država u obezbeđenju i poboljšavanju radnih i životnih uslova radnika. Oni se prostiru od oblasti politike obrazovanja, zdravstva, saobraćaja, okoline i stanovanja, zakonskog regulisanja zbrinjavanja starih ljudi i državne politike zapošljavanja do zahteva za ostvarivanje zagarantovanog »prava na rad«. Što država postaje adresat za ove zahteve je iluzorno skretanje politike radničkog pokreta. U sve većem posredovanju države u ovim reproduktivnim zahtevima ogleda se ona tendencija za podružtvljavanjem kojoj se na nivou pojedinačnog kapitala, odnosno na nivou razmene najamnog rada i kapitala, više ne može odgovoriti adekvatno bez većih kriznih smetnji u procesu reprodukcije. U svakom slučaju bilo bi iluzorno očekivati da bi građanska država mogla da odgovori objektivnom procesu podružtvljavanja i reši sve konflikte i sve protivurečnosti proizvedene i reprodukovane na nivou procesa proizvodnje, dakle, da bi mogla da zadovolji društvene potrebe i društvenu konzumaciju bez kvalitativne promene odnosa u proizvodnji i prisvajanju.

Pritisak koji radnički pokret vrši radi ostvarivanja svojih zahteva stvara jasno dva polja problema koji obeležavaju uslove delovanja građanske države: na jednom borbe radničkog pokreta problematizuju srazmeru i prioritet raspodele, koje karakterišu intervenciju građanske države u društvenom procesu reprodukcije. Pošto ove borbe radničkog pokreta pomeraju granice sposobnosti uticaja države, koje onda predstavnici države, građanske partije i njeni mediji, otvoreno formulišu kao politički otpor protiv ovih zahteva,¹⁹ one istovremeno izbacuju na površinu političkih razmimoilaženja protivurečnost između primata obezbeđenja iskorišćavanja kapitala i opštih uslova vladavine državno-monopolističkog sistema, na jednoj, i potrebe društvenog obezbeđenja i poboljšanja uslova reprodukcije radne snage, na drugoj strani. One dovode do saznanja da prevazilaženje ovih granica ne predstavlja čistu promenu postavljanja prioriteta u politici države, već kvalitativnu transformaciju njene društvene funkcije koja sama po sebi zahteva, razumljivo, jednu promenu političkih odnosa snaga, što znači učešće organizacija radničkog pokreta i klase u političkoj vlasti.²⁰

S druge strane upravo danas zahtevi radničkog pokreta za politikom zapošljavanja, orijentisanom prema potrebama najamnih radnika, sa garantovanjem »prava na rad« dovode u pitanje funkcionalni mehanizam građanske države. Jedna aktivna državna politika zapošljavanja koja reaguje na pritisak klasnog pokreta i koja hoće da otkloni konjunkturu i struktu-

19 U sadašnjim razmimoilaženjima u BRD odražava se ovaj otpor pre svega pod parolom »Sloboda ili socijalizam« odnosno u zakletvi »sindikalne države«.

20 Uporedi aktuelan prilog koji se odnosi na BRD: J. Hauffschild: **Alternativen und Perspektiven im Kampf gegen die Krise**, u: Huffschild (Schui/Hrsg): **Gesellschaft in Konkur?** Handbuch zur Wirtschaftskrise 1973—1976 in der BRD, Köln 1976, s. 473 ff. za Italiju poredi E. Berlinguer: **Die Strategie und Taktik der IPK im Kampf gegen die Krise**, in IB, 22/1976, s. 47 ff.

ralnu nezaposlenost uslovljenu kapitalističkom racionalizacijom i porastom produktivnosti, zahteva aktivno mešanje države u privatne kapitalističke odnose vlasništva; jer, samo političkim ograničavanjem privatne vlasti nad prisvajanjem i raspolaganjem proizvodnjom i političkim zahvatom u sferu monopolističke konkurencije, država bi mogla da obezbedi punu zaposlenost. Ali zato bi ona morala suštinski izmeniti jednu svoju funkciju. Ona bi morala da od primata obezbeđenja kapitalističkih odnosa u raspodeli i prisvajanju pređe na ograničavanje vlasti i mogućnosti raspolaganja vlasnika proizvodnih sredstava. Bliže preplitanje između ekonomske i političke borbe radničkog pokreta, koje je danas uveliko priznato ne sastoji se toliko u tome da se građanskoj državi upućuju mnogobrojni zahtevi radničkog pokreta koji se u najširem smislu odnose na reprodukciju radne snage već više u tome da će razmimoilaženje sa državom oko ostvarivanja ovih zahteva jasno prikazivati unutrašnju protivrečnost i fundamentalnu društvenu funkciju države, da dakle, granice sposobnosti države za kompromis uvek omogućuju jasno spoznavanje funkcionalnosti državne intervencije za obezbeđenje kapitalističkog vladajućeg sistema. Ali dok ovo razmimoilaženje razbija iluziju da u formiranju društvenih uslova reprodukcije država deluje kao opšte društveni organ i pri tom stvara uverenje da su ove funkcije podređene primarno društvenoj funkciji državne delatnosti, konfrontacija radničkog pokreta sa građanskom državom potpomaže dolaženje do saznanja da se postojeće granice delatnosti države mogu prevazići samo putem kvalitativne izmene političkih vladajućih odnosa u korist radničke klase putem kvalitativne promene društvenog sadržaja delatnosti države.

Za strategiju radničkog pokreta takva »transformacija države« znači pre svega povezivanje razmimoilaženja oko interesa reprodukcije sa perspektivom antimonopolističke demokratije i socijalističkog preobražaja društva. Ova veza se nikako ne ograničava na funkcije i sadržaj delatnosti države — ona istovremeno zahvata i oblik u kojem se funkcija sprovodi. Ako danas radnički pokret u visokorazvijenim kapitalističkim državama brani političke institucije, kao i prava i slobodu »građanske demokratije«, protiv svih pokušaja da se one odstrane, to nije samo zbog istorijskog sklopa »tradicije« demokratske borbe radničkog pokreta, već zato što ova odbrana u pogledu centralizacije ekonomske i političke vlasti u državnomonopolističkom kapitalizmu dobija novu dimenziju. Centralizacija kompetencije za odlučivanje od strane države ide uvek sa »podizanjem organizatorske granične linije između državne birokratije i privatne krupne industrije«. ²¹ »U rezultatu ovog procesa sve više i više se prepliću ekonomija i politika. Intervencije države u ekonomskoj bazi sve su dalekosežnije a veze između državnog aparata i monopola postaju sve tešnje«. ²² Obezbeđenje parlamentarnih institucija niti može da zdigne ovu vezu, niti da je podvrgne društvenoj kontroli pošto se sama direktno zasniva na nivou državne uprave. Upravo ovde se postavljaju mnogobrojni zahtevi za proširenje demokratskih institucija — od preduzeća, škola i univerziteta preko komuna pa sve

21
J. Hirsch: **Wissenschaftlich-technischer Fortschritt** ... a. a. O, s. 247.

22
P. Boccara u. a. (Autorenkollektiv): **Der Staatsmonopolistische Kapitalismus**, Frankfurt/M. 1972, s. 23.

do centralnih instanci državnog odlučivanja i planiranja. Participacija i kontrola društvenih proizvođača i potrošača, decentralizacija državne hijerarhije za odlučivanje (nešto kroz veću regionalnu i komunalnu autonomiju) kao i demokratizacija državnog procesa planiranja predstavljaju otuda elemente jednog programa demokratske transformacije države koji u nastavku mora da se shvati kao politički program »oduzimanja kapitala od države«, kao program koji sprovođenjem elemenata »direktne demokratije« u okviru građanske republike anticipira suštinske sadržaje one koncepcije društva i države koje izdvajanje građanske države i osiguranje vladavine suočavaju sa objektivnom mogućnosti posredovanja društvene kontrole procesa proizvodnje i socijalističkog samoupravljanja.

Ovo je program »demokratske transformacije države« koji danas zastupaju komunističke partije Zapadne Evrope, iako sa različito postavljenim akcentima.²³

Ova strateška razmišljanja otkrivaju, da se revolucionarni radnički pokret sa jedne strane ne usmerava na stanovište apstraktno negacije društvenog i političkog sistema sadašnjeg kapitalizma, nego posreduje u borbama za interese reprodukcije radne snage i za proširenje demokratskih prava i sloboda sa perspektivom jedne takve demokratske transformacije države i društva. S druge strane, ova strategija ne ruši one iluzije koje su pratile i podsticale put prave socijaldemokratije ka »integracionoj partiji« a time — pre svega u pogledu obezbeđenja masovnog lojaliteta — i ka bitnim osloncima državnomonopolističkog sistema upravljanja. Demokratska transformacija niti može da se ograniči samo na osiguranje odnosno »demokratizaciju« građanske parlamentarne republike, niti na pokušaj proširivanja funkcija delatnosti države. Ona mnogo više zahteva promene svih važnih određenja odnosa ekonomije i politike u sadašnjem kapitalizmu i to ne samo oblika i funkcija delatnosti države, već i njene društvene sadržine. Tek promenom odnosa vlasti na političkom nivou i isključivanjem dominirajućeg uticaja monopolskog kapitala na ekonomske i političke procese mogu da nastanu novi oblici participacije i kontrole masa koji obezbeđenjem građanskih prava i sloboda istovremeno otklanjaju svoja specifična klasna ograničenja i uvode nove elemente društvene kontrole i samoupravljanja. Ukazivanje na neophodnu vezu između političkog nivoa masovnog karaktera klasnih razmimoilaženja i strategije demokratske transformacije nameće pitanje kako političko-ideološki blok ekonomskih i političkih interesa kapitala može da reaguje na jednu takvu krizu građanske vladavine. Kriza u iskorišćavanju kapitala, primorava građansku državu na stabilizacione intervencije, a da nije u mogućnosti da istovremeno prati politiku integrativne gratifikacije u odnosu na radničku klasu. Preokret od integracije ka otvorenoj represiji radničkog pokreta odražava pritisak da se instrumentalizuje politička vlast države kao neprikrivena klasna vladavina, i da se pri tom uklone one forme građanske vladavine koje i radničkom pokretu omogućavaju jedan određeni prostor kretanja.

23

Uporedi isto na s. 78 u delu Ph. Herzog: »Grundsätze und Innere Zusammenhang der Wirtschaftspolitik für die demokrati-

sche Regierung der Volkseinheit«, u: **Marxismus-Digest**, 2/1972, s. 30—56.

Ova opasnost mora i danas da se shvati kao problem strategije antimonopolističke borbe i »demokratske transformacije države«. Neki zapadnoevropski komunisti smatraju neznatnom opasnost preobraćanja integrativnog u represivno obezbeđenje kapitalističkih odnosa vladavine ukazujući na odnos snaga klasa, izmenjenu klasnu strukturu kao i na nov međunarodni odnos snaga kapitalizma i socijalizma.²⁴ »Tumačenje fašizma na osnovu specifične monopolističko-kapitalističke opredeljenosti masa i mehanizma monopolističko-kapitalističke integracije«²⁵ smatraće, u odnosu na gubitak podrške masa, otkazivanje »svih instrumenata monopolističko-kapitalističke integracije« u okviru građanskog ustavnog i pravnog sistema, bitnom pretpostavkom za pokušaj prelaska na fašističke oblike vladavine.²⁶ »Ali šta ako monopolističkom kapitalu, u trenutku kada se ovaj prelazak smatra podesnim, ne stoji na raspolaganju jedna fašistička partija?... Tada se prelazak ostvaruje uz pomoć vojske, prenošenjem istih zadataka koje bi inače ostvarila fašistička partija, a na mesto partija starog sistema i fašističkog lidera partije dolazi na vlast fašistička vojna hunta. Dakle, fašizam nije vezan za postojanje uslova masovnog pokreta.«²⁷

Ova razmišljanja od posebnog su značaja za strateško određivanje borbe radničkog pokreta pred dvostrukim karakterom državnog aparata u državnomonopolističkom kapitalizmu. Kada država više nije u mogućnosti da odgovori zahtevima društvenog procesa reprodukcijom, a s tim u vezi zahtevima reformističkog radničkog pokreta za društveno-političkom reformom, izmiče tlo onoj socijaldemokratskoj integracionoj strategiji stabilizacije koja se u nekim zemljama Evrope — konkretno u Saveznoj Republici Nemačkoj, Austriji i skandinavskim zemljama — pokazala za vreme faze prosperiteta kapitalizma kao relativno uspešna. Ali tada se postavlja problem političke funkcije, odnosno funkcionalnosti aparata neposredne političko-militarističke vlasti koji se znatno proširio internacionalističkom politikom. Nova dimenzija ove mogućnosti da se krizi kapitalističkog sistema vladavine suprotstavi monopol vladavine države, proizilazi iz toga što su državno militaristički potencijali danas umnogome uvršćeni u transnacionalne, militarističke integracione sisteme (kao na primer NATO) i što, prema tome, vladajući interesi deluju čak i na nacionalna razmimoilaženja između kapitalističke strategije integracije i antimonopolističke borbe radničkog pokreta.²⁸

24
Tako npr. G. C. Pajetta (ikp): **Intervention a la rencontre de Boudapest**, in: Les Communistes Italiens. Bulletin Etranger publie Par le P. C. I., No. 1/1975, s. 31—41. Les peuples des pays capitalistes euvent aujourd'hui avec succes se proposer d'empêcher quw la crise économique qui frappe leurs pays, conduite, comme à l'époque, a des colution de type fascistes, a des aventures expansionnistes et ala guerre. (s. 32, 38/39).

25
R. Opitz: »Über die Entstehung und Verhinderung von Faschismus«, u. **Das Argument**, Nr. 87, novembar 1974. s. 543, 503, s. 599.

26
Isto delo str. 588.

27
Isto delo str. 598.

28
Ova veza objašnjava zašto je danas pitanje odnosa prema NATO postalo jedno od najvažnijih pitanja i u pozicionom određivanju komunističkih partija, npr. u Italiji ili u Francuskoj.

Koncepcija »antimonopolističke demokratije« i »demokratske transformacije države« dobija svoje određenje kao posredujući član socijalističke strategije transformacije u onim srazmerama u kojima je poprimila unutrašnju dijalektiku uloge države u državnomonopolističkom kapitalizmu. Svako hipostaziranje jedne strane delatnosti države — bilo da je ona represivna ili ona koja obezbeđuje vladavinu, bilo da je integrativno-reproduktivna — pospešuje osujećivanje ove strategije; jer ona bi skliznula ili ka jednoj apstraktno sektaškoj predstavi o »revolucionarnoj stvarnosti« ili bi se kretala na tlu iluzije *objektivne* nužnosti za mirnim i demokratskim putem u socijalizam, kojoj bi se priključila i iluzija o transformaciji građanske države u okviru građanskog društva. Ova objektivna protivurečnost može da se izdigne i reši samo u praksi klasnog poretka. Konkretni razvoj struktura vlasti u klasnim razmimoilaženjima, odlučuje u krajnjoj liniji o tome da li stvarno može da se realizuje objektivna mogućnost »demokratske transformacije države«.